

ESZMETÖREDÉKEK.

SIK SÁNDOR.

Az *Élet* megindulásával (1909) új lendületet vett magyar katolikus irodalomnak egyik legtehetségesebb munkása. Sik Sándort jellemzi az a sokoldalú érdeklődés, mellyel az élet minden irányú megnyilvánulását kíséri. Mintegy koncentráltan éli le önmagában a különböző emberek életét: a meditáló papét, a segítenivágyó apostolét, az ifjúságért dolgozó cserkészvezérét, a tudós tanárét, az aggódó hazafiét és a maga kedvtelésére irogató költőt. Igazi fővárosi ember, aki mindenről tud, aki mindenben résztvesz, akit ezer felé ráncigálnak — és aki mégis mindenre ráér. Aránylag fiatal ember léte már jelentékeny irodalmi munkásság van podgyászában: írt imakönyvet, tankönyveket, cserkészútmutatót, irodalmi tanulmányokat, drámát, lirát, elbeszéléseket, fordításokat, szóval írt, amint azt a mások, vagy a maga lelki szükséglete megkívánta.

Sik Sándor nagy lelki fogékonyságának a magyar irodalom szempontjából két fontos megnyilatkozása van. Az egyik az *aktualitások iránti érzék*, melynek a katolikus irodalom azt köszönheti, hogy a ma aggasztó problémái katolikus megvilágításban is belekerültek a magyar irodalomba. A másik megnyilvánulás pedig *irodalmi-műélvező elmélyülése*, mely viszont Sik Sándor költői fejlődését magyarázza meg.

Sik Sándor aktualitásérzéke abban áll, hogy az eseményeknek, a jelen problémáinak történelmi jelentőségét azonnal felismerve költői ihlettel reagál rájuk. Fiume elfoglalásakor (1918 okt. 27.) írja *Sikoltás* című költeményében:

Magyarok, magyarok harsán az óra:
Feltámadásra vagy búcsúztatóra!

És négy nap mulva csakugyan jött a búcsúztató októberi forradalom. Ugyancsak az aktualitások iránti érzékét bizonyítja a bolsevizmus nehéz napjaiban született verse: *Óda a paraszthoz*, kiben megéri a magyar jövő új Atlasát:

Te vagy itt most egyetlen elevenség,
Titok, megváltás, magyar szentség.
Haljon meg, ami volt.
Paraszt beszélj,
Tenedek van még mondanivalód!

Sik Sándornak ez a jelen eseményeibe, problémáiba való költői bekapcsolódása, — ez a kétségtelenül romantikus vonás — új a katolikus költészetben. A hagyományos vallásos bölcselkedő és hangulati lírán kívül új költői lehetőséget nyitott meg: a jelent a hívő katolikus lelkével költészeté dicsőíteni. Ez nemcsak tárgyköri gyarapodást jelent, hanem jelenti a katolikus világnézet új nagy térfoglalását.

Ő például katolikus szemmel nézi a világháborút és a katolikus ember transcendentális érzékével azt érzi meg benne, hogy az emberiség kihullott Isten kezéből:

Földindulás van, édes feleim,
 Ropog a vén föld korhadt gyökerében.
 Rőt lánggal ég körül a szemhatár
 Véres villámok csattogó tüzeiben.
 Mindenfelől döböntő vad sikoltás
 Bódult fülünkbe rettentőn riad.
 Csitt, feleim, én feleim:
 A Kéz mozdult meg a talpunk alatt!

(Földindulás.)

És mikor a háború rettenetes vérkövetelése az érző embert fellázítja benne, és nem tudja megmagyarázni magának a szörnyűségek miéértjét, egyetlen felelet nyugtatja meg, a katolikus ember szubordinációja Teremtőjével szemben: az Isten akarja így (*Szolgalat*).

A XX. század vezető problémáját: a szociális kérdést sem kerüli ki. A *Krisztuskirály*-ről írt költeménye feltárja a modern kultúrával járó erkölcsi és anyagi romlást, mely százezreket pusztít el. A szocializmus gyűlölködő, rombolni akaró gyógymódjával ellentétben katolikus szeme csak egy segítséget lát, ha Mammon helyett újra Krisztust emeljük a trónra és Krisztus szellemében kölcsönös megértéssel, szeretettel próbáljuk gyógyítani a sebeket. Így kíséri végig Sik Sándor költészetével a jelent, meglátva a feleletre váró kérdéseket.

*

Költői fejlődés szempontjából Sik Sándorra nézve döntő jelentőségű az irodalomban, főleg a régi magyar irodalomban való elmélyülés. Örökké zenélő lelke megszókja a régi ritmust, megbarátkozik az ódon nyelvvel, magáévá teszi letűnt századok szorongásait, keserűségeit, reménységeit, és annyira megtelik meg a multtal, hogy megpróbálja ezt a hangulatvilágot újra költeni. Így születtek meg a *Magyar siralmok*. De ezen a cikluson kívül is megszólaltatja a régi magyar ritmust sokszor igen feltűnő formában, mint a *Regős ének*-ben, vagy a *Hamvazásban*. Ennek pl. csak a sorait kellene széttördelni, hogy mindenki azon-
 nál felismerje benne a Himfy-strófa visszhangját:

Álltam akkor ablakomban, mozdulatlan, éberem
 Ott a néma éjszakában, húshagyókedd-éjjelen,
 S mint a szél és mint a felhő, mint a terhes éji pára:
 Szállt a ködlő messzeségbe, szállt a vén komor Dunára
 Révedezve, nyughatatlan, álmatlan tekintetem.
 Álltam ottan, súlyos csendben, és magamban elmerengtem
 Embersorson, életem.

A ritmuskezelés biztosságát és a szavak muzsikájának kitünő érvényesítését mutatja a következő vers:

Rohanunk, robogunk. Pattog a szikra,
 Gomolyog a füst. Reszket a lég.
 Szaladoz, maradoz messze a tájék,
 Hanyatlík a nap, növekszik az árnyék.
 Dübörög, zakatol, robog a gép.

(Rohanunk.)

E költemény mögött is irodalmi reminiscencia rejlik. Ritmusa élénken emlékeztet Faludi Ferenc jólismert: *Fortuna székerén okosan ül* kezdetű versére. Lehetetlen meg nem látni a költő Sik Sándor mögött a tudós tanárt.

Sik Sándor nagy formai érzékenysége nem kerülhette el a *ma* irodalmának suggestióját sem, s a szimbolizmus eredményeit magáévá teszi anélkül, hogy mindenestül a szimbolista stílusba merülne, mint pl. Harsányi Lajos, a másik ismertnevű katolikus poéta. Sik Sándorban több a formai tudatosság, mint Harsányiban. A modern magyar költészetből tanulja az Ady-ra emlékeztető összetételeket:

Micsoda fekete fakadás,
Micsoda sose-volt aratás,
Halálos tavasz ígérkezik!

(Magyar tél.)

Innen származnak az erősebb kifejezések is:

Szennyel, gennyel, fertezettel
Itélet-ecettel
Csordultig korsók, kelyhek, kürtök.
Igyatok, amíg belefeketültök!

(Lamentáció.)¹⁾

A *magam* szó, mint jelző, szintén Ady-divat:

Magunk-feledett, rothadásnak indult
Koldus-beteg magunkon.

(A vér himnusza.)

Lehetne még sok hasonlót összeszedni. Ezek a stílushatások adják meg Sik Sándor költeményeinek adyas modern jellegét.

A magyar irodalom mellett szeretettel mélyed el a világirodalomban is. Tanúskodnak erről irodalmi tanulmányai és műfordításai. Fiatalkorában írt *Odysseia* című versciklusa a francia *l'art pour l'art*-költészet korai ismeretéről tesz bizonyosságot. Az antik irodalmi formák iránti érzéke a breviárium hangulatában megtermékenyedve ösztönzi a legszebb magyar verses zsoltárfordítás elkészítésére, viszont a középkori latin egyházi költészet tanulmányozásából fakadtak himnuszfordításai. Költészetében mindez nyomot hagy s így a liturgikus szövegekből jól ismert gondolatpárhuzam és litániás szóismétlés sűrű használata nem lephet meg bennünket nála:

És jöttek a napok és a Tengerbe hulltak.
És jöttek az éjszakák és a Tengerbe fultak.
És jött a napsugár és a Tengerbe szállt.
És jött a beteg holdfény, sirt ő is ott talált.
És jöttek a szelek és arcán elcsitulnak.
És viharok őrjöngtek és keblén elsímulnak.

(Tenger XII.)

¹⁾ V. ö.: Ady: „Hiába kísértsz hóféheren.“

Ama városban örökös a nap
Ama városban örökös a hőség:

— — — — —
Ott nappal minden csupa-csupa fény.
Éjszaka minden csupa-csupa árnyék,

(Jákob kútjánál.)

Ennek a sok újraköltésnek és a számos műfordításnak igen nagy jelentősége van Sik Sándor költői kialakulásában. Ezeken keresztül tanulta meg a költői kifejezésmód árnyalatait, a ritmus biztosságát, és erőteljes nyelvének titkait. E költeményeknél állandó önkritikára volt szüksége, nehogy formai vagy tárgyi anakronizmusba essék. Az önellenőrzés pedig a művészi alkotást tudatossá tette benne és a formakézség teljes birtokába vezette. Ezen az úton jutott el odáig, hogy kezdik a katolikus költészet Babitsának emlegetni. Méltán, mert mind a kettő páratlan formaművész, mindkettő bravurosan bánik a nyelvvel és mind a kettő épen formaérzékénél fogva elsőrangú műfordító. Még reiki alkatukban is van némi rokonság: az *intellektus* túltengése. Az érzés náluk nem spontán reakció, az értelmi megismerés megelőzi. Viszont így mélyebb, mert komoly meggyőződésből fakad.

*

Belső tartalom tekintetében Sik Sándor költészete Prohászka Ottokár püspök világfelfogásából táplálkozik. Csak nemrégiben jelent meg egy kitűnő tanulmánya *Gárdonyi, Ady, Prohászka* címen. Itt kiemeli, hogy Prohászka püspök a világnézet kialakítását is elsősorban költői feladatnak tekintti. Az életformának ez a poétikus felfogása kedveltethette meg Prohászka gondolatvilágát a poéta Sik Sándorral, sőt mondhatni, az egész modern katolikus költőgenerációval. Sik Sándorra Prohászka elsősorban misztikus világszemléletével hatott. Ez *Enekek éneke* és *Áldás* című ciklusainak emberiesen elképzelt és anyagi valóságnak érzett Istenközelségében nyilvánul meg legjobban. Különösen az utóbbiban a legrealisabb vonásokkal festi, hogyan vezette őt kisgyermekkorától: az első szótól, az első fogócskától kezdve az Úr. Ez az aprólékos reálítások mellett is misztikus Istenmeglátás prohászka gondolat. De megnyilvánul ez a misztika abban az assisi Szent Ferencre emlékeztető szeretetben is, mellyel Sik Sándor testvérül fogadja a szegény útszéli akácbokrot, imádkozik a kis harangvirágért és könnyet ejt a csigabigáért. Tiszta misztika ez a strófa:

Úgy átjár a fény,
Úgy fölissza a lelkemet.
Én nem tudom a Napból fakad-e a fény,
A tüzes imádságos és szerelmes,
A sivatagra és az én szívemre?
Vagy belőlem forrásozik a Nap?
Kitárt karokkal, magam is tűz,
Nézek szembe a Nappal.

(Szembe a Nappal)

De Prohászka-tól tanulta Sik Sándor az apostoli hivatás öntudatát is. *Költemények* című kötetének mottója:

Az Isten küld, testvéreim, tinéktek,
 Hogy sugarai eleven tüzét,
 Amik Arcáról a szívembe égtek,
 Sugározzam csendesen szerteszt
 A testvéreknek, kik az éjben járnak.
 Az Isten küldött szentjánosbogárnak.

Ez a gondolat, hogy neki segítőkezet kell nyújtania felebarátjai felé, hogy az élet szépségét, amit ő maga átérez, meg kell éreztetnie embertársaival, ez Prohászka kiindulási pontja. Nagyon sok verset idézhetnénk, amelyben Sik Sándor ugyanezt a gondolatot fejezi ki:

A testvérnek szemébe néztem csendesen
 És szóltam:
 — Embérek élnek s arcukon árnyék remeg,
 S az út szélén kinyújtják lankadt karjukat.
 Megfogni csendben egy kinyújtott bús kezét:
 Van-e szebb testvér, van-e szebb?
 Hervadt szemekben néma könny rezeg
 S az úton sokszor gyermekek sóhajtanak.
 Szívben maradt szók néma nyelvén érteni:
 Van-e szebb testvér, van-e szebb?

(Egy testvér jött.)

Ez a testvéri hang elég korán jelentkezik és mindinkább erősödő tendenciát mutat költészetében. Prohászka-n kívül összefügg a modern lírának egy újabb törekvésével: a *szociális gondolat* hangsúlyozásával. A modern líra érzi, hogy az én-nek elszigetelt érzéseivel nem tudja már többé a tömegek rokonszenvét és érdeklődését megnyerni. Ma már nem érezzük fontosnak az egyén töprengéseit, reflexióit szerelmi boldogságát vagy boldogtalanságát; az ember mint szociális lény, azaz a más emberekkel való kapcsolatban érdekel. Így a lírának nem az önmagában levő *én* lesz mindinkább a tárgy, hanem a többiekkel szembeállított én. És ez a törekvés nemcsak a lírában mutatkozik, hanem az úgynevezett nagy regényekben is, mint Babits *Halálfiái*-ban, vagy Reymont Nobel-díjas *Parasztok*-jában...

Sik Sándor költői arcképén az alaptónust nagy műveltsége és a közepést messze túllépő intelligenciája adja meg. Ez az alapvonás üt ki istenkereső verseinek mély filozófiájában, hazafias versein keresztül üt politikai éleslátásában, mély természetfilozófiájában és nem utolsó helyen, verseinek nyelvében, ritmusában. Nagy műveltségéből és intelligenciájából következik költői alkotásának tudatossága. Sik Sándor nem az a költőtípus, aki — mikor az ihlet órájában verset ír — maga sem tudja hogyan hozta azt létre, micsoda titkos erő tartotta meg tollát a költészet szabályainak útján. Sik Sándor az ihlet legszentebb pillanatában is nemcsak érzi, hanem *tudja*, miért írja le ezt, vagy azt a szót, miért énekel ebben vagy abban a ritmusban. Nagy olvasottságánál fogva a költészet esztétikája vérvé vált és állandó kritikával követi az ihletet. Így aztán érthető szinte túlfellett formaérzéke. Akárhány versét nyugodtan formatanulmánynak nevezhetnők, mint a már említett *Az örömről*, vagy a *Regős-ének*, a *Virág a tengeren*, a *Rózsakoszorú*, a *Lombzúgás* stb. Elég jellemző Sik

Sándorra, amit Ady-tanulmányában egy helyen jegyzetképen ír (137. l.): „Aki sejtí, hogy mit jelent a művésznek a forma, milyen mély, elsődleges, talán mindennél nagyobb élményt...” Sik Sándornál a forma tényleg elsődleges élményt jelent.

Kitünő érzéke van a szavak zenei hangulatának felismerésére. Van egy költeménye: *Magyar tél*; refrainjében alliteráló jelzőkkel nagyszerűen súlyosbítja a tél szimbolikus tartalmát.

Alszik a magyar föld *temető tél* alatt

Dobog a magyar föld *takaró tél* alatt.

Mozog a magyar föld *termő tél* alatt.

Dübörög a magyar föld *zsarátnok tél* alatt.

Az alliteráció különben is kedvelt stílusfogása. Néha archaikus hatást céloz vele: *Könyörülő Krisztus*, mi kemény köszálunk (*Zrinyi harmadik éneke*).

Vagy ebben a szimbolista műremekben:

Bús vizeken, holt vizeken
Esteli fázós fény remeg.
Hidegen, halkán jönnek, jönnek
A hült szívek, a holt szemek,
A megfagyott szép mosolyok.
Havas habok zuhogva hozzák.
Haj hóvá halt melódiák
Téli rózsák, hócsipkerózsák.

A hideg hazug pauzája kitünően adja vissza a víz esti hangulatát.

Talán az eddig felhozott idézetekből már kitűnt, de azért külön fel kell említenünk, mily nagy érték költőnkben a nyelvi kifejezés erőteljessége. Sik Sándor költészetének legigazibb hangja a férfias bariton. A kis hangulatképek: a *Csend* című kötet szelíd idilljei csak felületes, tünékeny megnyilatkozásai műzsájának. A költő nem ezekben mutatja meg igazi arculatát, hanem a *Krisztus-király*-ban, a *Magyar csend*-ben, a *Maradék magyarok*-ban. Ezekben a *Berzsenyi* nemes páthoszára és Ady keserű igazmondásaira emlékeztető versekben ömlik hatalmas, mindent elseprő áradatként Sik Sándor hazaféltése erőteljes, színes, erősen szuggesztív nyelven.

*

Sik Sándor költői jellemzéséhez drámái: *Zrinyi*, *Alexius* és irodalmi tanulmányai: *Mindszenty Gedeon élete és költészete*; *Gárdonyi*, *Ady*, *Prohászka* kevés új vonást adnak. A lírikus Sik Sándor alapvonásai magyarázzák drámáit is: a régi magyar irodalomért rajongó költő lelkében alakult ki a régi magyarság tragédiája mintegy szimbolikusán Zrinyiben, míg szent Elek alakját a misztikus paplélek álmodja meg.

És ami a papköltő lírai verseiben természetszerűleg hiányzik: a *szerelem*, az drámáiban gyönyörű kifejezéshez jut. A szerelmi dictio nála valami lehet-

finom keveréke a gyöngédségnek, a tartózkodásnak s emellett a testi-lelki össze-tartozásnak. Ezt a szerelmi beszédet a Zrinyiben a régies magyar nyelv még különösen bájosná színezi (*Zrinyi és Eusébia* V. felv.).

Irodalmi tanulmányainak is a költő ad valami pluszt. Amellett, hogy megvannak benne a jó irodalomtörténész kellékei: analitikus éleslátás, megértés, szakképzettség, elfogulatlanság, megvan benne az előadásnak az az érzékeltető ereje, lendülete és melegsége, amit csak a költő adhat meg. Ez teszi pl. a most megjelent *Gárdonyi, Ady, Prohászka* című vaskos tanulmánykötetét is a regény-érdekességével vetekedő olvasmánnyá.

De akár mint tudóst, akár mint költőt tekintjük, egy bizonyos: kevesen vannak megáldva mi nálunk, a koncentrálatlan retorika mai formátlan korszakában oly művészi formaérzékkel, mint Sik Sándor. A pünkösdi misztikus nyelváldás buzgón árad lelkében . . .

(Budapest.)

Eckhardtne Huszár Irén.

A JANZENISTA MAURIAC.

Az az erőszakos cselekedet, mely utolsó kövig lerombolt egy apátságot, ahol már csak néhány ártalmatlan apáca élt, így akarván véget vetni az eszmének, mely gazdag volt általános ragyogásban, sőt mártirokban is, nem állította meg a *janzenizmus* élanját.*) 1709-ben — a jezsuiták nyomására és még inkább Madame de Maintenon befolyása alatt — XIV. Lajos eltörölte a föld színéről Port-Royal des Champs-t. De a janzenizmusnak folytatnia kellett útját, először a sziklák alatt folydogálva, amíg a *cartesianizmus* erögyütése tartott, azután újra megjelenie a napfényben a XVIII. század közepe felé a *convulsionnaire*-ekkel, akiknek a megjelenése, különös dolog, majdnem egybeesik a jezsuitáknak Franciaországból való kiűzésével: ugyanaz a pápaság szüntette meg őket, amely 1713-ban az *Unigenitus* bullával a janzenistákat elítélte volt.

Brunetiére mutatott rá, hogy három nagy áramlat vetélkedett egymással a XVII. században: a janzenizmus, a cartesianizmus és az a filozófia, melyet mollièrei-nek lehetne nevezni: a józan ész, a „természet“ tanítása, melyeket egyaránt ihletett a gall föld, a *libertinusok* és Gassendi szenzualista iskolája, mely maga is angol irányzatú (*Hobbes*) és libertinus. A jezsuiták csak morált hoztak magukkal nem pedig filozófiát, még kevésbé lelkiakatot vagy egy eszmeáramlatot. És mégis — és talán helyesen — egyházi rend voltak, míg ellenben a janzenisták nem voltak az, hanem egy teológiai irányzat, mely egy püspök doktrinájából született s azután a laikusok között is elterjedt és amely mielőtt eretnekséggé lett volna, kétségtelenül befolyást gyakorolt. Vele szemben egyedül a *cartesianizmus* képviselt doktrinált: anélkül, hogy közvetlenül a janzenizmus által megtámadtatott volna teológiai téren és a nélkül, hogy megtámadta volna a janzenizmust politikai úton, mint ahogy a jezsuiták, a pápa és a király tették: mégis ő volt és sokkal inkább, mint a jezsuita morál, az igazi, a legmélyebb és a legfélelmetesebb ellenfele a janzenizmusnak. Azért, mert szembehelyezkedett vele minden ponton. Optimista volt és a janzenizmus pesszista; hitt a haladásban és a janzenizmus nem hitt benne, megjósolta az ember

*) A janzenizmus magyarországi hatásáról v. ö. Minerva, 1924 : 66; és Széphalom, 1928 : 387. Jelen cikkünket eredeti francia?kéziratból K a p p e l Gyula fordította. Szerk.: